

huvudet och halsen. Haklinet kallades för "strik" och exempelvis i Birgittas klosterregel anges hur nålen skall fästas (Eva Andersson, *Kläderna och människan* 2006 s. 102–103). Detta hade han tämligen lätt kunnat få reda på om han vänt sig till textilerexperter.

Vad gäller exempelvis Kuulialas genomgång av termer för sjukdomar stiger ur dessa berättelser ett ångestrop över tillvarons elände, ett rop från människor som slitits av hårt arbete, undernäring och konstant stress. En önskan jag har är att en läkare med historieintresse och erfarenhet från arbete i tredje världen skulle gå genom dessa berättelser tillsammans med en expert på berättelserna som sådana. Exempelvis är kvinnors tillfälliga förlamningar eller blindhet även idag ett sätt att undkomma hård press. Inte så att jag tror att dessa berättelser ger någon rättvis bild av vilka sjukdomar som förekom – jag är helt med på att det sker ett urval enligt vissa principer (och då inte enbart religiösa). Vad som sker om inte dessa berättelser tillåts ingå i en större kontext av kulturhistoriska tolkningar är att möjligheter till en fördjupad förståelse av medeltiden i iss mån begränsas.

Rätt använd ger dock den här volymen källkritiska instrument för den typ av kulturhistoriska undersökningar som jag skisserat – förutom att fördjupa en pågående analys av materialet i sig.

Stockholms universitet

JANKEN MYRDAL

Olle Larsson, *Gustav Vasa: En furste bland furstar* (Lund: Historiska media 2018). 271 s.

Få svenska kungar är så omskrivna som Gustav Vasa, denne landsfader, tyrann och nu även furste bland furstar. Det senare epitetet tillskriver Olle Larsson den förste vasakungen i den nyutkomna populärhistoriska biografien *Gustav Vasa: En furste bland furstar*. Syftet med boken "är att sätta fingret på sådana aspekter av kungens liv som endast antytts eller behandlats översiktligt i andra böcker [...] och sätta in dessa företeelser i ett delvis nytt sammanhang" (s. 13–14). Larsson analyserar Gustav Vasa både i ett machiavelliskt perspektiv, där han bland annat jämför hur den svenske fursten stod sig mot andra furstar i Europa, och i ett mentalitetshistoriskt. Dessutom intresserar han sig för kung Gustavs relation till sina hustrur och barn. Bokens temata är intressanta även om de inte är särskilt originella. Historikern Lars-Olof Larsson, som skrivit biografien *Gustav Vasa – landsfader eller tyrann?* och som Olle Larsson lutar sig tungt emot, behandlar såväl Gustav Vasas familjesituation som Machiavelli.

Boken inleds med en bakgrund till de europeiska furstestaternas framväxt där Olle Larsson med breda penseldrag målar medeltiden som övergick till den nya tiden. Den politiska bakgrunden till Gustav Vasas maktövertagande tecknas med bildandet av Kalmarunionen och centrala figurer som drottning Margareta, Karl Knutsson, de oldenburgska kungarna och Sturarna. Märkligt nog utelämnar Larsson helt Engelbrekt och det uppror som kom att forma det politiska landskapet väl in på 1500-talet, då militärt och ekonomiskt stöd från allmogen blev en nödvändighet för män som Karl Knutsson och Gustav Vasa för att gripa makten om den svenska tronen.

Gustav Vasa brottades genom större delen av sin regim med legitimitet i förhållande till furstehoven ute i Europa, men även på hemmaplan bland aristokratin och allmogen. Förmågan att förhandla, ta till våld och smickra, att använda människor som spelbrickor, och att frenetiskt samla gods är visserligen machiavelliska egenskaper, men går att finna både tidigare och på närmare håll än i Italien. Under 1400-talets politiska tumult bemästrade de främsta internordiska högfrälsefamiljerna detta spel mycket väl, en konst de förde vidare till sina barn. Och det var som Larsson påpekar vid Sten Stures hov som den unge Gustav fick sin politiska skolning. Flickor inom högfrälset fostrades att driva ett hushåll och storgods, och som i fallet med drottning Margareta även att läsa, skriva och räkna. Mannen förbereddes för det offentliga livet, medan kvinnan verkade i det privata. Larsson lyfter exempelvis hur drottningarna agerade rådgivare till kungen, och fungerade som en bakväg för människor som sökte kungligt stöd men som inte kunde vända sig direkt till kungen. Samtidigt är det viktigt att lyfta fram att även högfrälsekvinnor kunde vara maktspelare i det offentliga rummet. Mette Ivarsdotter (Dyre) och Kristina Nilsdotter (Gyllenstierna) är exempel på två kvinnor som aktivt deltog i det politiska spelet, den senare ledde också försvaret av Stockholms slott under Kristian II:s belägring 1520.

Den främsta förtjänsten med boken är att Larsson försöker fånga 1500-talsmänniskans mentalitet, i stället för att enbart vila på händelse- och aktörshistoria som så ofta i skildringar av Gustav Vasa och biografigenren i allmänhet. I den medeltida människans föreställningsvärld blandades folketro med Bibelns ord, änglar med skogsväsen, och en Gud som kommunicerade med människorna direkt eller via järtecken och naturfenomen var lika verkligt som att natten blir till dag. Kontrasterna var stora mellan å ena sidan en våldsamt hederskultur och å andra sidan religiösa föreställningar om fromhet, tjänsteideal och lojalitet. Viktigt att komma ihåg är att denna föreställningsvärld även var Gustav Vasas.

Sammanfattningsvis tillför Olle Larssons skildring av fursten bland furstar inget nytt till historievetenskapen. Men det är en välskriven bok,

och den smyckas också av många vackra porträtt och målningar som ger läsaren en, om än stiliserad, inblick i 1500-talets liv, vilket tillsammans med det mentalitetshistoriska inslaget gör den till en bok väl värd att läsas av en historieintresserad allmänhet.

Stockholms universitet

OLOV LUND

Deirdre Coleman, *Henry Smeathman, the Flycatcher: Natural History, Slavery, and Empire in the Late Eighteenth Century* (Liverpool: Liverpool University Press 2018). 322 s.

I *Henry Smeathman, the Flycatcher* fortsätter Deirdre Coleman sin behandling av teman som hon undersökte i *Romantic Colonization and British Anti-Slavery* (2005). Smeathman var en av dess centrala karaktärer och nu har Coleman ägnat en hel bok åt honom.

Henry Smeathman föddes 1742 i Scarbourogh (North Yorkshire) i en välbeställd familj. Han visade tidigt intresse för insekter och fossiler och skickades till London i tonåren. Han började studera teologi men övergav studierna och introducerades i naturhistoriska kretsar där speciellt samlaren Dru Drury blev en viktig mentor. Smeathman reste 1771 till Västafrika med löftet att förse sina välgörare i London med eftertraktade naturalier.

Bokens mest intressanta del är för denne läsare redogörelsen för Smeathmans år i Afrika. Han bosatte sig på Banana-öarna vid Sierra Leone och reste längs kusten på jakt efter insekter och växter. Smeathman är nära kopplad till Sverige och svenska Afrikaresenärer. Den största samlingen av Smeathmans papper finns i Uppsala universitetsbibliotek eftersom botanikern Adam Afzelius lät göra avskrifter i samband med sina vistelser i Afrika under 1790-talet. Andreas Berlin, en av Linnés mindre omtalade lärjungar, arbetade under Smeathman på Banana-öarna. Coleman ger bidrag till Berlins biografi och sätter redan kända fakta i nya sammanhang.

Smeathman lyckades aldrig uppfylla löftena till sina uppdragsgivare. Det var svårare än väntat att hitta, lagra och leverera bräckliga växter och insekter till Europa. Som för många resenärer räckte inte pengarna och han började försörja sig genom att förse förbipasserande skepp med förnödenheter. Hans rörelsefrihet begränsades av lokala afrikanska ledare och "Smeathman was only ever Cleveland's tenant on the Bananas, requiring permission for all his activities, including farming the land" (s. 175).

Smeathmans viktigaste vetenskapliga resultat från åren i Afrika var hans *Some Account of the Termites, which are Found in Africa and other Hot Climates*